

Н. П. Карачина

**КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНИХ МАШИНОБУДІВНИХ
ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКИ ЇХ
ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ**

Представлено групування машинобудівних підприємств у матриці «модель економічної поведінки–характер змін». Проведено оцінювання економічної безпеки машинобудівних підприємств Вінниччини за авторською методикою. Сформовано концепцію розвитку вітчизняних машинобудівних підприємств в контексті безпеки їх економічної поведінки. Визначена та обґрунтована функція безпеки в моделях економічної поведінки підприємств.

Ключові слова: економічна поведінка підприємства, модель економічної поведінки, економічна безпека, машинобудівне підприємство.

Табл. 1. Рис. 7. Літ. 5

Н. П. Карачина

**КОНЦЕПЦИЯ РАЗВИТИЯ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ
МАШИНОСТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В КОНТЕКСТЕ БЕЗ-
ОПАСНОСТИ ИХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОВЕДЕНИЯ**

Представлено группирование машиностроительных предприятий в матрице «модель экономического поведения–характер изменений». Проведено оценивание экономической безопасности машиностроительных предприятий Винниччины за авторской методикой. Сформирована концепция развития отечественных машиностроительных предприятий в контексте безопасности их экономического поведения. Определена и обоснована функция безопасности в моделях экономического поведения предприятий.

Ключевые слова: экономическое поведение предприятия, модель экономического поведения, экономическая безопасность, машиностроительное предприятие.

N.P. Karachyna

THE CONCEPT OF DOMESTIC ENGINEERING ENTERPRISES DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF THEIR ECONOMIC BEHAVIOR SECURITY

Grouping of machine-building enterprises in the matrix of "economic behavior model - change character" is presented. Estimation of machine-building enterprises economic security in Vinnytsia region is realized by the author's method. The concept of domestic engineering enterprises development in the context of their economic behavior security is formed. Security function in the models of enterprise economic behavior is determined and proved

Keywords: enterprise economic behavior, economic behavior model, economic security, machine-building enterprise.

Постановка проблеми. Функціонування вітчизняних підприємств у час катастрофічних змін всіх сторін суспільного життя характеризується достатньо динамічними і різними за наслідками змінами. За останні десятиліття докорінно змінився інститут підприємства: його функції, фактори, що визначають модель ефективного розвитку, суть і природа проблем, а також імпульси до подальших перспектив. Пояснити процеси, які відбуваються на вітчизняних промислових підприємствах є достатньо проблематичним з позиції класичних підходів. Вважаємо, що виявити глибинність причин відповідного розвитку та охопити спектр зазначеного при поясненні змін є можливим за допомогою основного детермінанту – моделі поведінки підприємства. Водночас, враховуючи динамічність внутрішнього та зовнішнього середовища, особливо нестабільного за останні роки, є необхідним досліджувати економічну поведінку підприємств у нерозривному взаємозв'язку із найбільш домінантним критерієм оцінювання діяльності підприємств – безпекою функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження економічної поведінки підприємств здійснюються незначною кількістю науковців: Т. Г. Долгопятовою [1], О. О. Прутською [2], А. В. Кудіною [3], Н. В. Шibaєвою [4], В. В. Войтко [5], Г. В. Капленко [6] і лише в площині теоретичних положень. Проте взагалі відсутні розробки та напрацювання в напрямку прикладних досліджень. Водночас вагомий внесок у розроблення теоретичних та методичних основ до оцінювання економічної безпеки підприємства зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці: Є. І. Крихтін [7], Л. О. Омелянович [8], Є. О. Олейников [9], І. Л. Плетникова [10], Г. Є. Дем'яненко [11], Л. М. Зима [12], О. М. Бондаренко [13], С. В. Капітула [14], А. В. Козаченко [15], В. П. Пономарьов [16], Н. О. Подлужна [17]. Однак, проведений аналіз існуючих методик оцінки економічної безпеки підприємства, які пропонуються зазначеними авторами, засвідчив про існування певних недоліків та перепон для їх практичного застосування, оскільки спостерігається прямий вплив суб'єктивізму на кінцевий результат рівня економічної безпеки, складність використання за рахунок невизначеності інформаційної бази і/або не обгрунтованої перенасиченості

математичного апарату. При цьому, взагалі відсутні дослідження економічної поведінки та економічної безпеки підприємств в синтезі і, як результат, розвиток вітчизняних промислових підприємств крізь призму безпеки їх економічної поведінки.

Мета статті полягає у формуванні концепції розвитку вітчизняних машинобудівних підприємств в контексті безпеки їх економічної поведінки та визначенні функції безпеки в моделях економічної поведінки підприємств.

Виклад основного матеріалу. Оцінювання економічної поведінки вітчизняних машинобудівних підприємств за сформованим методичним підходом до математичної інтерпретації моделей економічної поведінки [18] протягом 2005–2009 рр. та відслідковування змін у моделях економічної поведінки підприємств – об'єктів дослідження – протягом зазначеного періоду дозволило отримані результати узагальнити і, як результат, об'єднати підприємства у 2 групи:

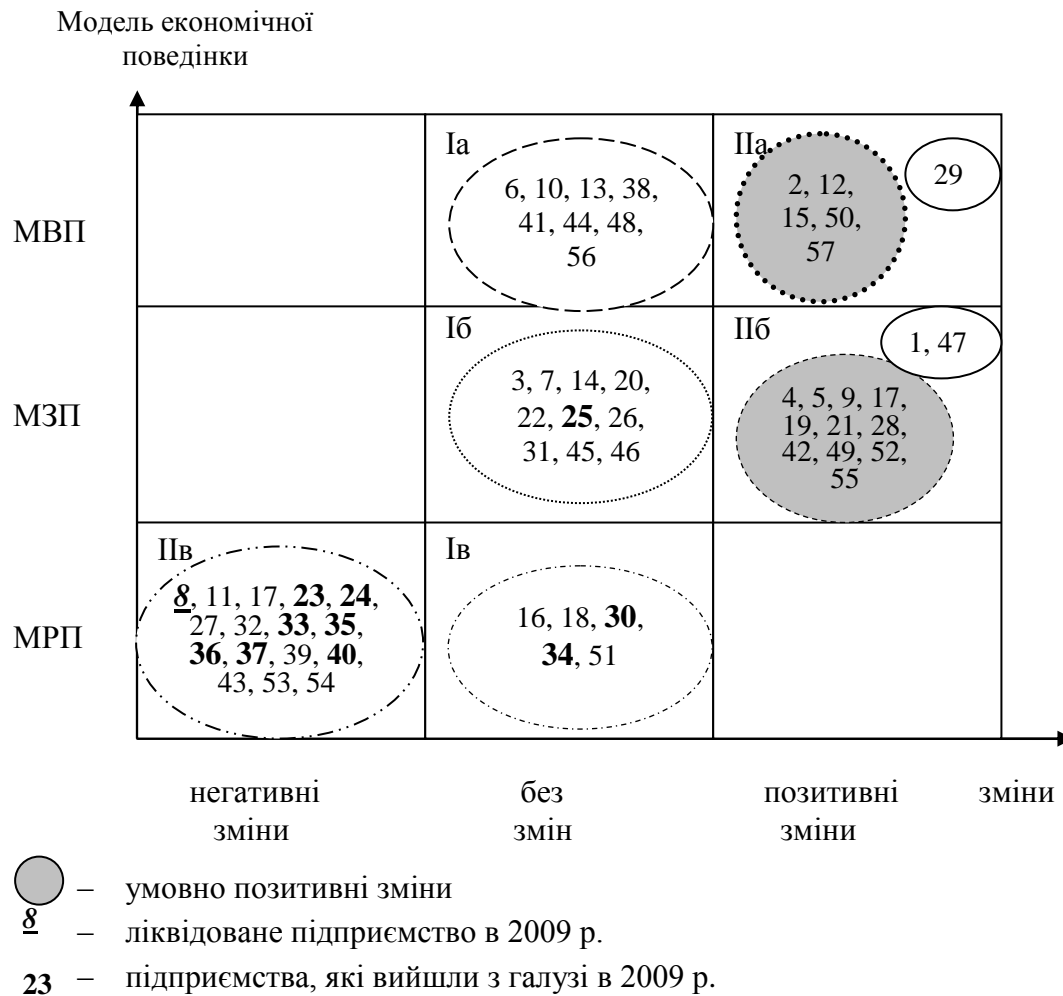
I група: підприємства з незмінною поведінкою:

- а) виробничоорієнтованою,
- б) змішаною,
- в) рентоорієнтованою.

II група: підприємства із змінною поведінкою:

- а) підприємства, які змінили модель поведінки на виробничоорієнтовану поведінку;
- б) підприємства, які змінили модель поведінки на змішану поведінку;
- в) підприємства, які змінили модель поведінки на рентоорієнтовану поведінку (рис. 1).

Оцінюючи сформовані групи, слід відзначити, що найбільш загрозованими є групи *Iв* та *IIв*, адже підприємства цих груп або виходять із машинобудівної галузі, або в основному займаються відмінною від виробничої діяльністю. Групи підприємств *Iа* і *Iб* є найбільш усталеними, але щодо ефективності їх функціонування необхідне додаткове дослідження. Як підтвердження, ВАТ «Брацлавське спеціалізоване підприємство «Агромаш»» в 2009 р. у зв'язку з неможливістю досягнення стабільного функціонування підприємство вийшло із машинобудівної галузі, переорієнтувавши діяльність у сільське господарство.

*Рис. 1. Групування підприємств у матриці «модель економічної поведінки–характер змін» (в кружках – номер підприємств (див. табл. 1))
(авторські дослідження)*

Відносно груп підприємств IIa і IIб, характер змін яких відзначений як умовно позитивний, то це обгрунтовано тим, що функціонування підприємства за моделлю виробничоорієнтованої або змішаної поведінки не гарантує ефективності. Проте найбільш позитивно характеризуються зміни підприємств групи IIa і IIб, що не відображені в контексті умовного позитиву, адже перехід ВАТ «Хмільниксільмаш» від рентоорієнтованої до змішаної поведінки та ВАТ «Комсомольське спеціалізоване підприємство «Агромаш»» до виробничоорієнтованої поведінки є потужним поштовхом до подальшого ефективного розвитку в галузі машинобудування.

Варто наголосити, що будь-який процес, діяльність, розвиток оцінюється за певним критерієм: ефективністю, стабільністю, результативністю, безпекою. В даному разі в якості критерію оцінки функціонування машинобудівного підприємства за відповідною моделлю економічної поведінки обрано саме безпеку. Це обумовлено отриманими результатами при проведенні достатньо ґрунтовного оцінювання розвитку машинобудування України та машинобудівних підприємств Вінниччини [18]. Результати є вражаючими, адже за всіма напрямками спостерігаються негативні зміни катастрофічного масштабу. Крім цього, доцільність зазначеного підтверджується результатами проведеного опитування управлінських працівників підприємств щодо пріоритетності мотивів у прийнятті управлінських рішень на машинобудівних підприємствах.

Зауважимо, що в результаті проведеного аналізу значної кількості існуючих методик оцінки економічної безпеки підприємства і їх узагальнення, виявлено певні недоліки та перепони для практичного застосування. Відтак, вважаємо, що ці підходи або достатньо складно використовувати в тому трактуванні, що запропоновано (за рахунок невизначеності інформаційної бази або не обґрунтованої перенасиченості математичного апарату), або спостерігається прямиий вплив суб'єктивізму на кінцевий результат рівня економічної безпеки. Крім цього, слід зазначити, що окреслені недоліки відображені без концентрування уваги на існуванні неправильної позиції деяких авторів відносно синонімічності економічної безпеки та ефективності.

В результаті неможливості використання жодної з методик для проведення оцінки безпеки значного масиву підприємств вважаємо за необхідне окреслити власну позицію щодо вирішення цієї проблеми. Формування авторської методики спрямовано на:

– визначення стану захищеності підприємства, який забезпечує незалежність, стабільність, стійкість, здатність до розвитку та спроможність запобігати і підтримувати вплив зовнішніх і внутрішніх загроз в певних межах (відповідно до авторської інтерпретації сутності категорії «економічна безпека підприємства»[18]);

- уникнення суб'єктивізму в отриманих результатах;
- встановлення чітких фіксованих меж;
- визначення стану безпеки за умов обмеженого доступу до інформаційної бази підприємств, а саме на основі даних регулярної інформації в загальнодоступній інформаційній базі даних ДКЦПФР (<http://www.smida.gov.ua/> та <http://www.stockmarket.gov.ua/> [19]) або для неакціонерних товариств – на основі їх фінансової звітності.

- простоту і доступність методичного підходу визначення стану безпеки;
- можливість порівняння різнотермінових оцінок стану економічної безпеки одного підприємства, декількох підприємств однієї галузі, а також підприємств різних галузей.

Авторська позиція щодо переліку наявних загроз економічної безпеки підприємств відображена на рис. 2. Слід відзначити, що відповідно до попередньо встановленого термінологічного взаємозв'язку категорій в контексті економічної безпеки, вважаємо за доцільне розмежувати потенційні та реальні небезпеки і сформувати показники ідентифікації стану захисту саме від реальних небезпек, які і є загрозами. Відносно переліку загроз, то враховували лише ті загрози, які є вкрай актуальними на даний момент часу і відображають внутрішній стан і зовнішні умови існування підприємства.

Формування показників ідентифікації стану захисту від загроз спрямовано на забезпечення відповідності розробленого методичного підходу принципу визначення стану безпеки за умов обмеженого доступу до інформаційної бази підприємств. Відтак, вважаємо, що коефіцієнт зносу (K_{zn}) є індикатором критичного стану основних фондів; індекс чисельності працівників ($I_{чпр}$) – низького рівня кваліфікації робітників, недостатнього рівня заробітної плати; коефіцієнт покриття ($K_{п}$) – недостатнього рівня платоспроможності; індекс чистого доходу від реалізації ($I_{чд}$) – зниження споживчого попиту на продукцію; спаду виробництва, зниження конкурентоспроможності вітчизняної продукції; чистий прибуток (ЧП) – індикатором переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних інтересів; недосконалості систем і методів управлін-

ня; відсутності державного фінансування; свідомих чи несвідомих дії окремих посадових осіб органів державної влади; низької ефективності реальної системи оподаткування; недосконалості правового забезпечення діяльності підприємств; криміналізації економіки; відкритості внутрішнього ринку для імпорту.

Наступним етапом у визначенні стану безпеки підприємства є встановлення чітких фіксованих меж значень окреслених показників. Слід відзначити, що за умов досконалої конкуренції та стабільності в країні підприємство є в безпеці при наступних відповідностях показників: $ЧП > 0$, $K_{зн} \leq 0,5$; $I_{чпр} \geq 1,0$; $K_{п} \geq 1,0$; $I_{чд} \geq 1,0$. Проте реалії функціонування сучасних вітчизняних підприємств відповідають умовам нестабільності та невизначеності зовнішнього середовища і застарілості матеріально-технічної та кадрової бази підприємств.

З огляду на зазначене, вважаємо за необхідне скорегувати встановлені обмеження по таких показниках як коефіцієнт зносу, індекс зміни чисельності працівників та індекс зміни чистого доходу від реалізації. Зміну встановлених меж пропонуємо здійснювати із врахуванням специфіки функціонування відповідної галузі дослідження, що і відобразить реальні сприйнятні умови господарювання. Відносно визначення стану підприємства як безпечного вважаємо за доцільне використовувати в якості обмежуючих значень представлених показників їх середні значення по галузі ($\bar{K}_{зн}$ – середній коефіцієнт зносу, $\bar{I}_{чпр}$ – середній індекс зміни чисельності працівників, $\bar{I}_{чд}$ – середній індекс зміни чистого доходу від реалізації).

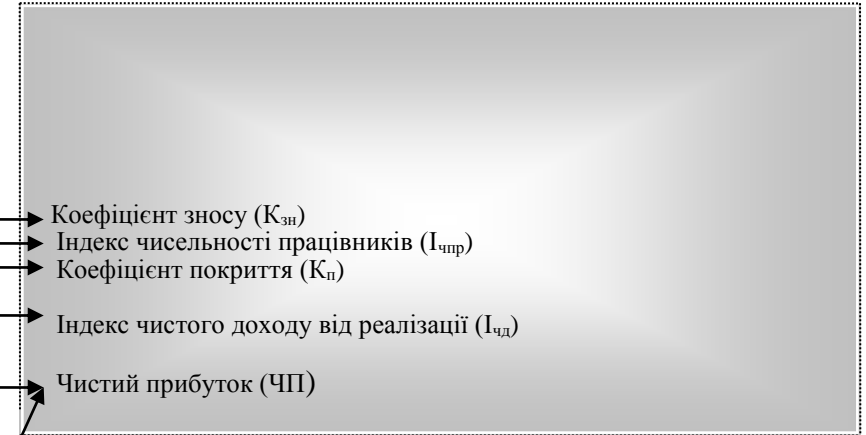
З метою відображення пріоритетності функції безпеки в моделях економічної поведінки підприємств насамперед проведемо оцінювання безпеки досліджуваних машинобудівних підприємств за авторською методикою.

Спочатку визначаємо середні значення коефіцієнту зносу, індекса чисельності працівників, індекса чистого доходу від реалізації та показник варіації цих відносних величин – середнє лінійне відхилення. Для цього використовуємо значення окреслених показників по 57 (в 2009 р. – 46) підприємствах – об'єктах дослідження за 5 років (2005–2009 рр.) [19].

1. Визначення внутрішніх та зовнішніх загроз

2. Формування показників ідентифікації стану захисту від загроз

3. Визначення стану безпеки підприємства

$\left. \begin{aligned} & \text{ЧП} > 0 \\ & K_{zn} \leq \bar{K}_{zn} \\ & I_{чпр} \geq \bar{I}_{чпр} \\ & K_{п} \geq 1,0 \\ & I_{чд} \geq \bar{I}_{чд} \end{aligned} \right\} \begin{array}{l} \text{стан} \\ \text{безпеки} \end{array}$	$\left. \begin{aligned} & \text{ЧП} \geq 0 \\ & K_{zn} \leq \bar{K}_{zn} + \bar{d}_{K_{zn}} \\ & I_{чпр} \geq \bar{I}_{чпр} - \bar{d}_{I_{чпр}} \\ & K_{п} \geq 0,5 \\ & I_{чд} \geq \bar{I}_{чд} - \bar{d}_{I_{чд}} \end{aligned} \right\} \begin{array}{l} \text{стан} \\ \text{критичної} \\ \text{безпеки} \end{array}$
--	---

$\bar{d}_{K_{zn}}$ - середнє лінійне відхилення коефіцієнта зносу

$\bar{d}_{I_{чпр}}$ - середнє лінійне відхилення індекса чисельності працівників

$\bar{d}_{I_{чд}}$ - середнє лінійне відхилення індекса чистого доходу від реалізації

$\bar{K}_{zn}, \bar{I}_{чпр}, \bar{I}_{чд}$ - середнє значення відповідно коефіцієнта зносу, індекса чисельності працівників, індекса чистого доходу від реалізації

Рис. 2. Методика оцінювання економічної безпеки підприємства (авторська розробка)

За допомогою пакета прикладних програм Microsoft Excel розрахували:

– середні значенні показників: $\bar{K}_{zn} = 0,598088$; $\bar{I}_{чпр} = 0,946715$; $\bar{I}_{чд} = 0,970372$;

– середні лінійні відхилення: $\bar{d}_{K_{zn}} = 0,11623$; $\bar{d}_{I_{чпр}} = 0,191642$; $\bar{d}_{I_{чд}} =$

0,241297.

За отриманими результатами формуємо фіксовані межі для визначення відповідного стану безпеки:

$$\left. \begin{array}{l} \text{ЧП} > 0 \\ K_{zn} \leq 0,6 \\ I_{чпр} \geq 0,95 \\ K_{п} \geq 1,0 \\ I_{чд} \geq 0,95 \end{array} \right\} \begin{array}{l} \text{стан} \\ \text{безпеки} \end{array} \quad \left. \begin{array}{l} \text{ЧП} \geq 0 \\ K_{zn} \leq 0,75 \\ I_{чпр} \geq 0,75 \\ K_{п} \geq 0,5 \\ I_{чд} \geq 0,75 \end{array} \right\} \begin{array}{l} \text{стан} \\ \text{критичної} \\ \text{безпеки} \end{array}$$

Результати проведених розрахунків за 2009 р. представлено у табл. 1. При цьому, слід відзначити, що індекс зміни чистого доходу від реалізації продукції, робі та послуг визначається на основі даних приведених у порівнянний вид. Для цього використовуємо індекс цін виробників, який складає: у 2005 р. – 109,5%; у 2006 р. – 114,1%; у 2007 р. – 110,2%; у 2008 р. – 123%; у 2009 р. – 112,9%.

Таблиця 1

Стан безпеки машинобудівних підприємств Вінниччини за 2009 рік*

Підприємства	Значення показників					Стан безпеки
	ЧП, тис. грн.	K_{zn}	$I_{чпр}$	$K_{п}$	$I_{чд}$	
1. ВАТ «Хмільниксільмаш»	-1656,0	0,798	1,209	3,073	0,386	небезпека
2. ВАТ «Джуринський машинобудівний завод»	-438,6	0,983	0,765	9,020	1,139	– // –
3. ВАТ «Дашівський ремонтно-механічний завод»	-237,0	0,464	2,611	0,319	0,360	– // –
4. ВАТ «Вінницький завод Будмаш»	-438,0	0,562	0,727	0,513	0,277	– // –
5. ВАТ «Ладжинський ремонтно-механічний завод»	-27,4	0,637	0,739	1,826	0,780	– // –
6. ВАТ «Барський машинобудівний завод»	774,0	0,685	0,890	4,488	0,823	критична безпека
7. ЗАТ «Калинівський машинобудівний завод»	2580,0	0,389	0,987	1,494	0,751	– // –
8. ВАТ «Вінницький завод тракторних агрегатів»	ліквідоване в 2009 р.					

Продовження табл. 1

9. ВАТ «Вінницький дослідний завод»	1491,0	0,668	0,990	5,259	1,513	критична безпека
10. ТОВ НВП «АСТОК»	253,6	0,564	0,756	27,407	0,752	– // –
11. ВАТ «Калинівський ремонтно-механічний завод»	-129,2	0,782	0,880	1,223	0,223	небезпека
12. ВАТ «Брацлав»	2022,0	0,474	0,977	1,300	1,045	безпека
13. ВАТ «Вінницький завод «Пневматика»»	1084,0	0,530	0,785	3,399	0,750	критична безпека
14. ВАТ «Могилів-Подільський машинобудівний завод ім. С.М. Кірова»	-992,0	0,670	0,912	1,058	0,682	небезпека
15. ВАТ «Вінницький інструментальний завод»	-2181,0	0,794	0,472	1,254	0,402	– // –
16. ВАТ «Вороновицьке спеціалізоване підприємство Агромаш»	-93,0	0,537	1,000	0,521	**	– // –
17. ВАТ «Гайсинське РП «Сільгосптехніка»»	61,6	0,594	0,750	12,012	0,482	– // –
18. ВАТ «Уланівський Агромаш»	-184,5	0,702	0,842	1,368	0,301	– // –
19. ВАТ «Тростянецьке районне підприємство «Агромаш»»	-118,2	0,686	0,765	5,751	0,825	– // –
20. ВАТ «Шаргородське районне підприємство «Агромаш»»	-293,4	0,620	0,947	2,222	0,623	– // –
21. ВАТ «Немирівське районне підприємство «Агромаш»»	-38,6	0,461	0,490	3,967	0,394	– // –
22. ВАТ «Калинівське районне підприємство «Агромаш»»	-299,0	0,626	1,000	1,255	0,628	– // –
23. ВАТ «Бершадське районне підприємство «Агромаш»»	вибуло з галузі в 2009 р.					
24. ВАТ «Чечельницьке районне підприємство «Агромаш»»	вибуло з галузі в 2009 р.					
25. ВАТ «Брацлавське спеціалізоване підприємство «Агромаш»»	вибуло з галузі в 2009 р.					
26. ВАТ «Кальницьке СП «Агромаш»	-20,9	0,722	1,000	8,950	**	– // –
27. ВАТ «Агромашкомплект»	-60,6	0,573	0,412	0,507	0,385	– // –
28. ВАТ «Рахнянське спеціалізоване підприємство «Агромаш»»	-94,3	0,672	0,917	2,002	0,822	– // –

Продовження табл. 1

29. ВАТ «Комсомольське спеціалізоване підприємство «Агромаш»»	-305,1	0,527	0,868	2,928	0,502	– // –
30. ВАТ «Вахнівське спеціалізоване підприємство «Агромаш»»	вибуло з галузі 2009 р.					
31. ВАТ «Жмеринське районне підприємство «Агромаш»»	522,8	0,544	0,827	1,616	1,138	критична безпека
32. ВАТ «Козятинське районне підприємство «Агромаш»»	-38,0	0,734	0,857	1,157	0,856	небезпека
33. ВАТ «Липовецьке районне підприємство «Агромаш»»	вибуло з галузі 2009 р.					
34. ВАТ «Оратівське районне підприємство «Агромаш»»	вибуло з галузі 2009 р.					
35. ВАТ «Томашпільське районне підприємство «Агромаш»»	вибуло з галузі 2009 р.					
36. ВАТ «Ямпільське районне підприємство «Агромаш»»	вибуло з галузі 2009 р.					
37. ВАТ «Вінницьке спеціалізоване підприємство «Ремтехсільмаш»»	вибуло з галузі 2009 р.					
38. ЗАТ «Автоелектроапаратура»	-8278,0	0,394	0,567	0,416	0,525	небезпека
39. ВАТ «Екологія, комунальне обладнання (Турбівський машинобудівний завод)»	-1574,0	0,687	0,722	1,466	0,876	– // –
40. ВАТ «Завод «Автоелектроапаратура»»	вибуло з галузі 2009 р.					
41. ВАТ «Могилів-Подільський завод газового устаткування та приладів»	-505,0	0,556	0,838	4,124	0,499	небезпека
42. ВАТ «Вінницяавтоспецобладнання»	-36,3	0,892	1,000	0,523	**	– // –
43. ВАТ «Могилів-Подільський приладобудівний завод»	-776,0	0,799	0,821	1,251	0,579	– // –
44. ДП «Вінницятрансприлад»	8331,0	0,598	0,957	9,183	1,677	безпека
45. ВАТ «Ямпільський приладобудівний завод»	188,0	0,673	0,928	2,339	0,962	критична безпека
46. ВАТ «Маяк»	4312,0	0,508	1,032	1,338	1,311	безпека
47. Вінницьке УВП «УТОС»	294,0	0,558	0,980	6,254	1,045	– // –
48. ВАТ «Бершадський електротехнічний завод»	-362,0	0,748	0,927	49,859	0,639	небезпека
49. АТЗТ «Підприємство «Медтехніка»»	27,0	0,483	0,786	1,607	0,790	критична безпека

50. Вінницьке казенне експериментальне протезно-ортопедичне підприємство	1564,0	0,390	0,963	7,060	1,480	безпека
51. ЗАТ «Науково-виробнича фірма «Елекомс»	14,8	0,069	0,738	0,348	0,911	небезпека
52. ЗАТ «Вінницьке підприємство «Ремприлад»	39,2	0,749	0,786	1,623	0,996	критична безпека
53. ВАТ «Термінал»	-4897,2	0,873	0,675	0,178	0,010	небезпека
54. ВАТ «Вінницький оптико-механічний завод»	68,0	0,477	0,972	14,273	1,597	безпека
55. ТОВ «Жмеринське підприємство «Експрес»» (вагоноремонтний завод)	86,0	0,619	0,786	1,880	0,751	критична безпека
56. Вагонне депо Жмеринка ПЗз	886,0	0,419	0,950	0,510	0,750	критична безпека
57. ДП «Вінницький авіаційний завод»	-2058,0	0,516	0,958	1,832	0,773	небезпека

Примітка. * – розроблено автором з даних [19];

** – відсутній чистий дохід від реалізації продукції, робіт та послуг у 2009 р.

Подібні розрахунки були здійснені і за 2005–2008 рр. З метою відслідковування змін щодо стану безпеки машинобудівних підприємств у взаємозв'язку з їх моделями економічної поведінки представляємо узагальнення трансформації змін у матриці співвідношення моделей економічної поведінки і стану безпеки/небезпеки підприємства протягом 2005–2009 рр. (рис. 3). Відтак, отримані результати показують розташування підприємств у відповідному секторі взаємозв'язку стану безпеки та відповідної моделі економічної поведінки, що відображає зміну стану безпеки підприємства при зміні моделі економічної поведінки; зміну стану безпеки при функціонуванні за усталеною моделлю економічної поведінки. Узагальнення даних щодо кількості підприємств відповідного стану безпеки, функціонуючих за моделлю виробничоорієнтованої, змішаною та рентоорієнтованої поведінки відображено на рис. 4.

Відслідковуючи зміни, які відбувались на підприємствах, функціонуючих за моделлю виробничоорієнтованої поведінки, слід відзначити загальне кількісне зменшення підприємств в стані безпеки, критичної безпеки та небезпеки.

стан безпеки / небезпеки	безпека	критична безпека	небезпека
	модель економічної поведінки		
МВП	6, 10, 41, 44, 49, 56	13, 23, 39, 42, 48, 55	4, 5, 8, 17, 19, 21, 24, 28, 37, 38, 43
МЗП	7, 12, 46, 50	9, 22, 25, 57	2, 3, 11, 14, 15, 20, 26, 27, 31, 32, 33, 35, 36, 40, 45, 52, 53, 54
МРП		1, 47, 51	16, 18, 29, 30, 34

а) 2005 р.

стан безпеки / небезпеки	безпека	критична безпека	небезпека
	модель економічної поведінки		
МВП	6, 9, 10, 13, 41, 44, 47, 50, 52	39, 56	2, 4, 5, 24, 37, 38, 42, 43, 48, 55
МЗП	7, 12, 46, 49, 57	3, 15, 22, 25, 26, 31, 45	8, 11, 14, 17, 19, 20, 21, 27, 28, 36, 40
МРП		1, 51	16, 18, 23, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 53, 54

б) 2006 р.

стан безпеки / небезпеки	безпека	критична безпека	небезпека
	модель економічної поведінки		
МВП	9, 10, 13, 44, 47, 50, 56	6, 39, 41, 42, 48, 52	2, 4, 38, 57
МЗП	7, 12, 31, 46, 49, 55	1, 15, 22, 25, 45	3, 5, 11, 14, 19, 20, 21, 26, 28, 36, 43
МРП		8, 18, 23, 24	16, 17, 27, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 37, 40, 51, 53, 54

в) 2007 р.

стан безпеки / небезпеки	безпека	критична безпека	небезпека
	модель економічної поведінки		
МВП	12, 13, 29, 41, 44, 47, 50, 56	4, 6, 10, 48	2, 9, 15, 38, 57
МЗП	7, 49	20, 22, 46, 52, 55	1, 3, 5, 14, 19, 21, 25, 26, 28, 31, 39, 42, 45
МРП		24	8, 11, 16, 17, 18, 23, 27, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 40, 43, 51, 53, 54

г) 2008 р.

стан безпеки / небезпеки	безпека	критична безпека	небезпека
	модель економічної поведінки		
МВП	12, 44, 50	6, 10, 13, 56	2, 15, 29, 38, 41, 48, 57
МЗП	46, 47	7, 9, 31, 45, 49, 52, 55	1, 3, 4, 5, 14, 17, 19, 20, 21, 22, 26, 28, 42
МРП	54		11, 16, 18, 27, 32, 39, 43, 51, 53

д) 2009 р.

МВП – модель виробничоорієнтованої поведінки

МЗП – модель змішаної поведінки

МРП – модель рентоорієнтованої поведінки

Рис. 3. Трансформація змін у матриці співвідношення моделей економічної поведінки і стану безпеки/небезпеки підприємства протягом 2005–2009 рр.

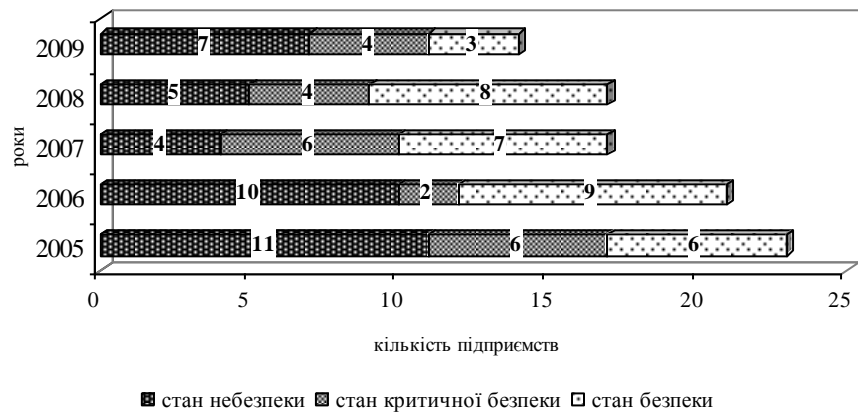
(номер підприємств з табл. 1) (авторські дослідження)

Проте це обумовлено загальним зменшенням підприємств виробничоорієнтованої поведінки на 57,58%. Хоча у відсотковому відслідковуванні спостерігається збільшення підприємств протягом 2005-2009 р. у стані небезпеки з 47,83% до 50%, у стані критичної безпеки – з 26,07% до 28,57% та зменшенні підприємств у стані безпеки – з 26,09% до 21,43%, що свідчить про поступове погіршення безпеки підприємств виробничоорієнтованої поведінки.

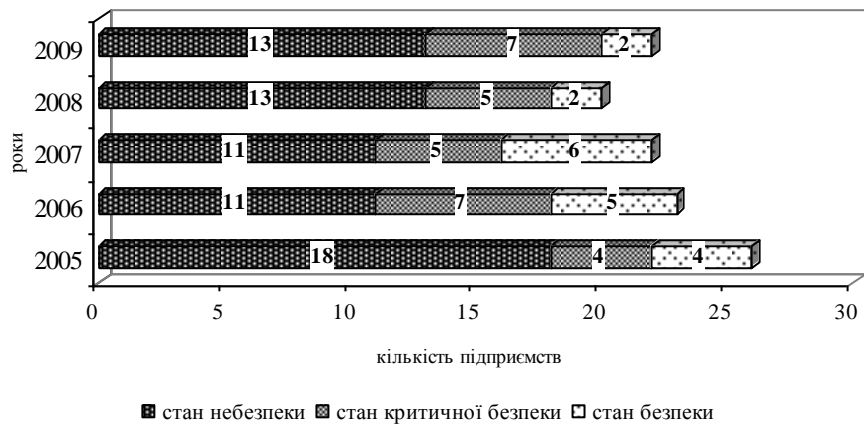
Відносно зміни стану безпеки підприємств змішаної поведінки, то доцільно відзначити зменшення кількості підприємств за аналізований період в стані небезпеки з 18 до 13, в стані безпеки – з 4 до 2 та збільшення підприємств в стані критичної безпеки – з 4 до 7. Підкреслимо, що зменшення підприємств в стані небезпеки обумовлено зміною значної кількості підприємств моделі поведінки на рентоорієнтовану. Відносно збільшення підприємств в стані критичної безпеки, то це є свідченням погіршення діяльності цих підприємств і передумовою для подальшого послаблення безпеки або зміни моделі поведінки на рентоорієнтовану.

Рентоорієнтована поведінка підприємств є неефективною і руйнівною, як неодноразово було відмічено, і підтверджується результатами щодо зміни стану безпеки у підприємств зазначеної поведінки. Отже, протягом 2005–2009 рр. спостерігається збільшення підприємств в стані небезпеки з 5 до 9, не говорячи про 18 підприємств в стані безпеки за 2008 р., 8 з яких переорієнтувалось на іншу галузь, а 1 підприємство ліквідоване в 2009 р. Водночас зменшення підприємств в стані критичної безпеки з 3 до 1 протягом 2005–2008 рр. є свідченням погіршення безпеки до стану небезпеки. Насамкінець, наявність 1 підприємства в стані безпеки в 2009 р. є рідкісним позитивним явищем у функціонуванні рентоорієнтованого підприємства.

Проведений аналіз виявлених тенденцій зміни стану безпеки та трансформації моделей економічної поведінки машинобудівних підприємств Вінниччини протягом 2005–2009 рр. (див. рис. 3 і 4) обумовив відокремлення певних передумов та закономірностей у існуючих процесах (рис. 5).

а) зміна стану безпеки машинобудівних підприємств функціонуючих за моделлю виробничоорієнтованої поведінки

б) зміна стану безпеки машинобудівних підприємств функціонуючих за моделлю змішаної поведінки

в) зміна стану безпеки машинобудівних підприємств функціонуючих за моделлю рентоорієнтованої поведінки

Рис. 4. Зміна стану безпеки машинобудівних підприємств
(сформовано автором з даних рис. 3)

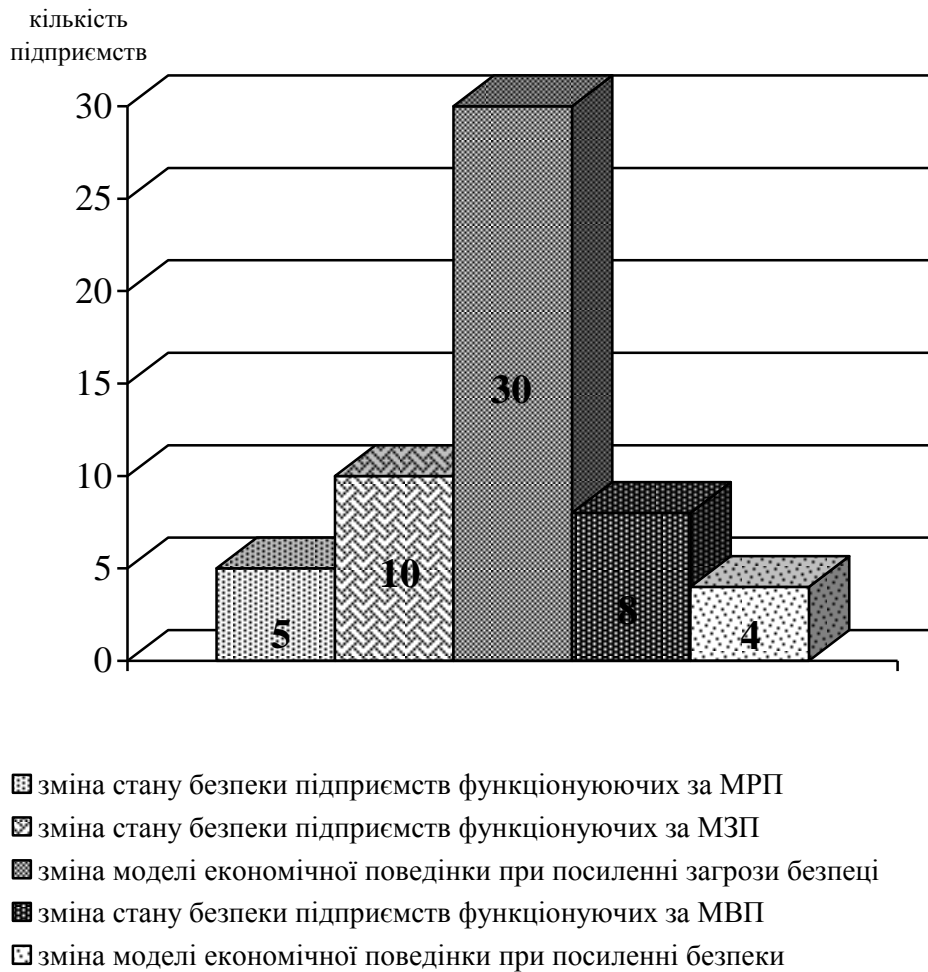

Рис. 5. Розподіл виявлених закономірностей зміни безпеки економічної поведінки машинобудівних підприємств за нормальним законом розподілу (сформовано автором з даних рис. 3)

Відтак, 30 машинобудівних підприємств із 57 змінювали модель економічної поведінки при послабленні безпеки з виробничоорієнтованої на змішану або рентоорієнтовану, із змішаної на рентоорієнтовану; 8 підприємств продовжували функціонувати за моделлю виробничоорієнтованої поведінки, не зважаючи на зміни у стані безпеки; 10 підприємств знаходились у динамічній зміні статусу безпеки без зміни моделі змішаної поведінки, намагаючись стабілізувати обраний напрямок дій і діяльності; 5 підприємств залишались рентоорієнтованими при одночасній зміні статусу безпеки і 4 підприємства змінювали модель економічної поведінки у зворотньому напрямку (на відміну від більшості з виробни-

чоорієнтованої на рентоорієнтовану) при посиленні безпеки функціонування. Окреслені тенденції відображають реалії сучасних змін у розвитку вітчизняних машинобудівних підприємств, що підтверджується узагальненням виявлених закономірностей за нормальним законом розподілу.

Крім цього, ґрунтовний та детальний аналіз трансформації розвитку кожного із 57 досліджуваних підприємств в контексті зміни стану безпеки та моделі економічної поведінки виявив відповідні закономірності у розвитку машинобудівних підприємств (рис. 6).

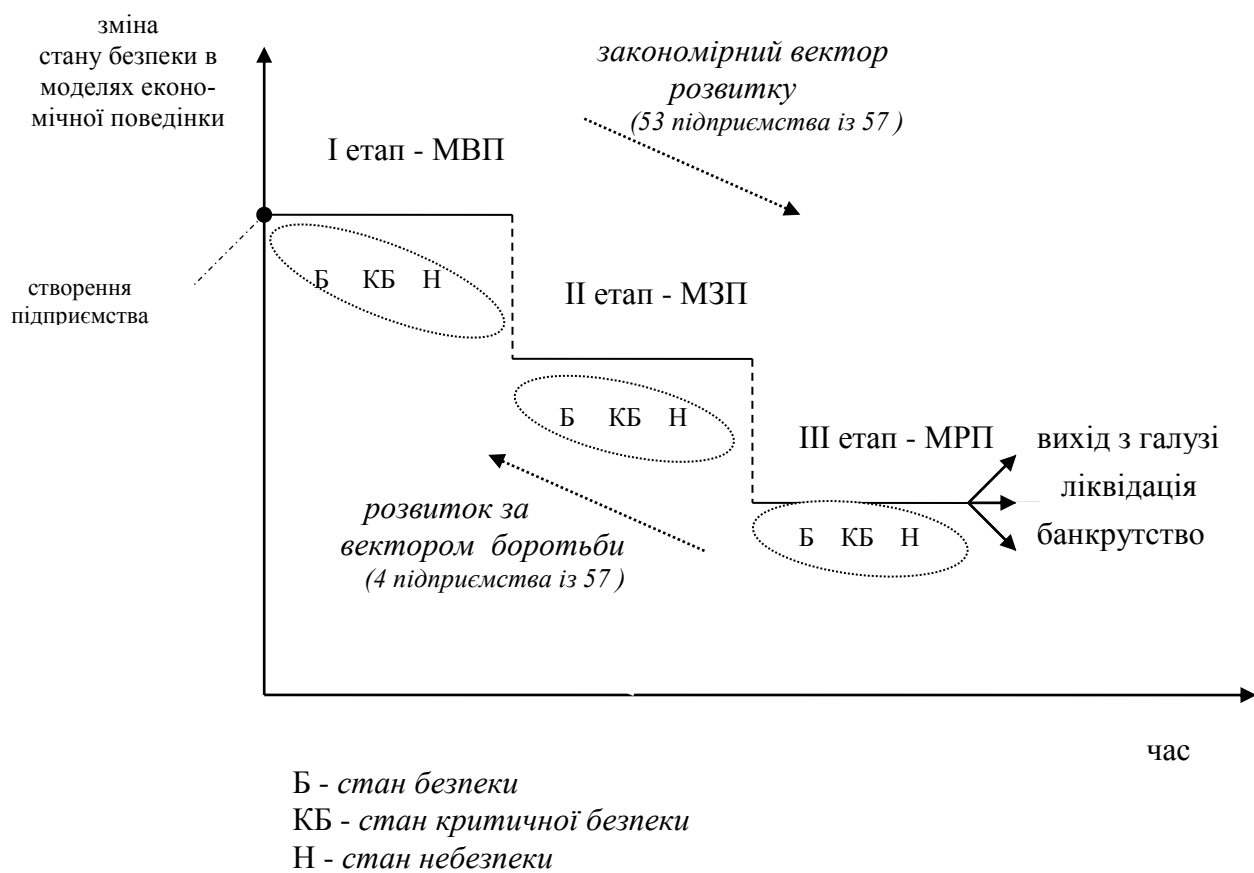

Рис. 6. Концепція розвитку вітчизняних машинобудівних підприємств в контексті безпеки їх поведінки (авторська розробка)

З моменту створення машинобудівного підприємства беззаперечним є факт його функціонування за моделлю виробничоорієнтованої поведінки у стані безпеки. Протягом відповідного періоду часу за наявності певних змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі стан безпеки здатний циклічно змінюватись (безпека (Б) → критична безпека (КБ) → небезпека (Н)). Проте діяльність де-

яких підприємств буде спрямована на подальше закріплення виробничоорієнтованої поведінки з одночасним намаганням посилити безпеку, а інших – в стані критичної безпеки або небезпеки – на зміну моделі економічної поведінки. Період часу, протягом якого підприємство намагається функціонувати за моделлю виробничоорієнтованої поведінки є першим етапом його розвитку. Другий етап розвитку починається з переходу підприємства на функціонування за моделлю змішаної поведінки, на якому подібним чином циклічно змінюється стан безпеки. Аналогічно підприємство або закріплюється на цьому етапі розвитку, або концентрується на рентоорієнтованій поведінці, тобто переходить до третього етапу розвитку, на якому також спостерігається циклічність зміни стану безпеки. Проте, слід відзначити, що кут нахилу циклічності змін у стані безпеки є різним: він зменшується порівняно від першого етапу до третього. Відносно третього етапу розвитку, то це етап, який завершує цикл розвитку машинобудівного підприємства і як стверджують результати досліджень наприкінці є три варіанти: вихід з галузі, ліквідація, банкрутство. Представлений опис розвитку машинобудівного підприємства за авторським баченням є циклом його розвитку, тобто концепцією, яка характеризує розвиток функціонування промислового підприємства за відповідними моделями економічної поведінки з моменту створення підприємства аж до його зникнення з ринку. Водночас у наведеній концепції розвитку відображається функція безпеки у моделях економічної поведінки, яка полягає у тому, що безпека є пріоритетним комплексним індикатором вибору відповідної моделі економічної поведінки на основі сукупності реальних об'єктивних засобів та суб'єктивних управлінських рішень.

В результаті здійснення комплексного оцінювання безпеки розвитку за відповідними моделями економічної поведінки протягом 2005–2009 рр., представляємо результат функціонування підприємств на кінець 2009 р. (рис. 7).

Відтак, отримані результати переконують у занадто важкій ситуації розвитку машинобудівних підприємств, адже 36,84% підприємств є вже недієздатними у машинобудуванні. Підприємства, які складають 19,3 % взагалі зникли з ринку цієї галузі, а решта підприємств, які складають 17,54% є неспроможними

не лише ефективно або стабільно функціонувати, а навіть в найближчому майбутньому напевно завершать свій життєвий цикл розвитку загалом або лише в машинобудуванні.

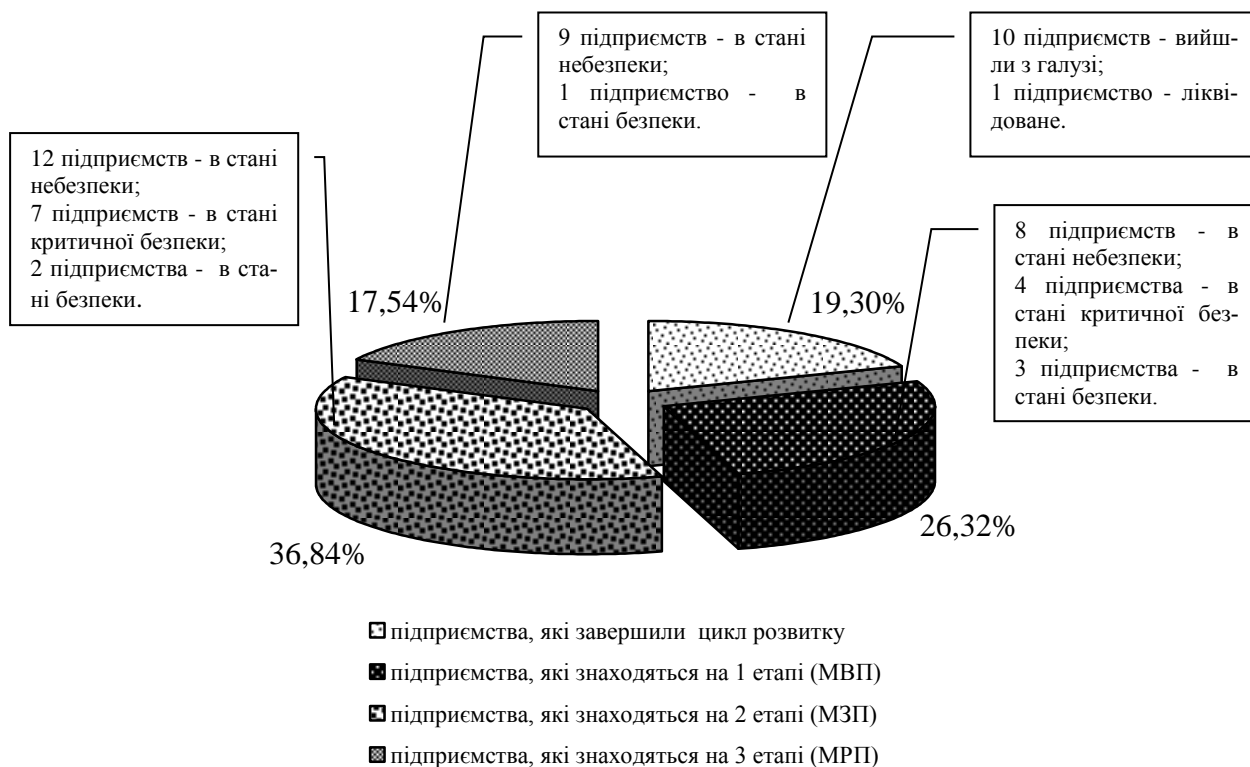

Рис. 7. Узагальнюючий результат розвитку машинобудівних підприємств на 2009 р. (авторські дослідження)

Найбільш оптимістичним є розвиток підприємств, які на даний момент часу знаходяться на першому етапі розвитку, а саме функціонують за виробничо-орієнтованою поведінкою. Проте, слід відзначити, що лише 3 підприємства знаходяться в стані безпеки. Відносно підприємств, які знаходяться на другому етапі розвитку, вважаємо, що вони здатні ефективно функціонувати, але концентрація їх діяльності на декілька напрямків, не призведе до відновлення масштабності та конкурентоспроможності саме виробничого підприємства.

Висновки. Проведений аналіз виявлених тенденцій зміни стану безпеки та трансформації моделей економічної поведінки машинобудівних підприємств Вінниччини протягом 2005-2009 рр. обумовив відокремлення певних передумов та закономірностей у існуючих процесах: 30 машинобудівних підприємств

із 57 змінювали модель економічної поведінки при послабленні безпеки з виробничоорієнтованої на змішану або рентоорієнтовану, із змішаної на рентоорієнтовану; 8 підприємств продовжували функціонувати за моделлю виробничоорієнтованої поведінки, не зважаючи на зміни у стані безпеки; 10 підприємств знаходились у динамічній зміні стану безпеки без зміни моделі змішаної поведінки, намагаючись стабілізувати обраний напрямок дій і діяльності; 5 підприємств залишались рентоорієнтованими при одночасній зміні стану безпеки і 4 підприємства змінювали модель економічної поведінки у зворотньому напрямку (на відміну від більшості з виробничоорієнтованої на рентоорієнтовану) при посиленні безпеки функціонування. Окреслені тенденції відображають реалії сучасних змін у розвитку вітчизняних машинобудівних підприємств, що підтверджується узагальненням виявлених закономірностей за нормальним законом розподілу.

Як результат сформовано концепцію розвитку машинобудівного підприємства, яка характеризує розвиток функціонування промислового підприємства за відповідними моделями економічної поведінки з моменту створення підприємства аж до його зникнення з ринку. Водночас зазначена концепція відображає функцію безпеки у моделях економічної поведінки, яка полягає у тому, що безпека є пріоритетним комплексним індикатором вибору відповідної моделі економічної поведінки на основі сукупності реальних об'єктивних засобів та суб'єктивних управлінських рішень.

1. Долгопятова Т. Г. Экономическое поведение промышленных предприятий в переходной экономике / Т. Г. Долгопятова, И. Евсеева // Вопросы экономики. – 1994. – №8. – С. 40–50.

2. Прутська О. О. Особливості економічної поведінки в перехідній економіці України (інституціональний підхід) : автореф. дис... д-ра екон. наук : 08.01.01 / О. О. Прутська ; Київський національний економічний університет. – К., 2004. – 32 с.

3. Кудінова А. В. Підприємницька поведінка та її модифікація в сучасних умовах : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.01.01 / А. В. Кудінова ; Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана. – К., 2006. – 18 с.

4. *Шибяєва Н. В.* Особливості економічної поведінки суб'єктів господарювання в умовах ринкової трансформації економіки : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.01.01 / Н. В. Шибяєва ; Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2002. – 16 с.
5. *Войтко В. В.* Управління поведінкою організації (на прикладі промислових підприємств) : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.06.01 / В. В. Войтко ; Харківський національний економічний університет – Х., 2004. – 21 с.
6. *Капленко Г. В.* Формування економічної поведінки підприємств : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.06.01 / Г. В. Капленко ; НАН України ; Інститут регіональних досліджень. – Л., 2005. – 20 с.
7. Соціальна політика та економічна безпека / Під заг. ред. Є. І. Крихтіна. – Донецьк: Каштан, 2004. – 335 с.
8. *Омелянович Л. О.* Економічна безпека торговельного підприємства: монографія / Л. О. Омелянович, Г. Є. Долматова. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. – 195 с.
9. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность): учеб.-практ. пособие / Российская экономическая академия им. Г.В. Плеханова / Е.А. Олейников (ред.) – М.: Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 288 с.
10. *Плетникова І. Л.* Визначення рівня і забезпечення економічної безпеки залізниці: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.04 / І. Л. Плетникова; Харківська державна академія залізничного транспорту. – Х., 2001. – 15 с.
11. *Дем'яненко Г. Є.* Економічна безпека торговельного підприємства: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.05 / Г. Є. Дем'яненко; Донецький держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Донецьк, 2003. – 18 с.
12. *Зима Л. М.* Організаційно-економічні механізми управління економічною безпекою підприємств стратегічного значення: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / Л. М. Зима; Донецький національний університет. – Д., 2004. – 12 с.
13. *Бондаренко О. М.* Оцінка економічної безпеки авіакомпанії: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.07.04 / О. М. Бондаренко; Національний авіаційний університет. – К., 2004. – 24 с.
14. *Капітула С. В.* Оцінка та управління економічною безпекою підприємства (на прикладі гірничо-збагачувальних комбінатів України): Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 [Електронний ресурс] / С. В. Капітула; Криворізьк. техн. ун-т. – Кривий Ріг, 2009. – 20 с.
15. *Козаченко А. В.* Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения: монография / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. – К.: Либра, 2003. – 280 с.

16. *Пономарьов В. П.* Формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / В. П. Пономарьов; Східноєвропейський державний університет. – Луганськ, 2000. – 21 с.

17. *Подлужна Н. О.* Організація управління економічною безпекою підприємства: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / Н. О. Подлужна; НАН України; Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 2003. – 20 с.

18. *Карачина Н. П.* Економічна поведінка машинобудівних підприємств: теорія, методологія, практика управління : монографія / Н. П. Карачина. – Вінниця : Книга-Вега, 2010. – 416 с.

19. Фінансова звітність машинобудівних підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.smida.gov.ua> та <http://www.stockmarket.gov.ua>